

به نام خداوند جان و خرد   کزین برتر اندیشه بر نگذرد
علوم و فنون ادبی یازدهم

خلاصه درس اول

تاریخ ادبیات ایران در قرنهای ۷، ۸، ۹

قرن هفتم

عواملی که موجب شد سبک های بینابینی و آذربایجانی از سبک خراسانی فاصله بگیرد و منجر به تغییر سبک (سبک عراقی) در قرن هفتم شود عبارتند از:

الف - روی کار آمدن حکومت های غزنوی و سلجوقی

ب - تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم

دروه ی سبک عراقی :

اوایل قرن ۷ تا اوایل قرن ۱۰ (۳۰۰ سال)

@adabiatjame11

تاثیر حمله ی مغول در اوضاع اجتماعی و فرهنگی ایران در قرن هفتم:

- ۱- چیرگی بر نواحی مرکزی ایران و به تدریج بر نواحی دیگر
- ۲- آسیب رساندن عمده به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران
- ۳- ویران شدن کانون فرهنگی ایران، خراسان
- ۴- از بین رفتن مدارس؛ مهد فرهنگ و علم
- ۵- کشته شدن بزرگانی چون فریدالدین عطار نیشابوری، نجم الدین کبری

دلایل روی آوردن مردم به عرفان در قرن هفتم

*حمله ی مغول ها به ایران

*ویران شدن بناها و آبادانی ها

*تباه شدن بنیان فرهنگ و اخلاق و مایوس شدن شاعران و نویسندگان

*تکیه داشتن بر عواطف انسانی و ترویج روحیه ی تسامح(مدارا) و تساهل(آسان گرفتن بر یکدیگر)، خدمت به خلق، ازادگی و بی ثباتی دنیا و تسکین بخشیدن به انسان نا امید

وضع زبان در دوره ی هفتم: ← ۱- از رونق افتادن زبان عربی

← ۲- توجه به زبان فارسی و رایج شدن آن به دلیل پایان یافتن حکومت عباسی

علت نامگذاری سبک عراقی:

الف- انتقال کانون فرهنگی از خراسان به عراق عجم(البته این امر از زمان سلجوقیان آغاز شده)

ب- شاعران و نویسندگان بزرگ این دوره از شهر های عراق عجم(اصفهان، همدان، ری، اراک کنونی و ...) هستند

وضعیت زبان فارسی در قرن هفتم

به دلیل کشته شدن بسیاری از دانشمندان و ادیبان ،،،،، نبود دربارهای ادب دوست و فرهنگ پرور زبان فارسی دچار سستی و نابسامانی شد.

عوامل (مثبت) رشد زبان فارسی و اعتبار اندیشمندان

۱- انتقال مرکز قدرت از خراسان به مرکز ایران که گسترش زبان فارسی در ناحیه ی عراق را به همراه داشت-

۲- پدید آمدن آثار ارزشمند در حوزه های فارس، ری، همدان و ...

۳- ایجاد زمینه برای تغییر سبک از خراسانی به عراقی

۴- ایجاد قالب های جدید شعر و نثر

ویژگی شعر در قرن هفتم

* شعر این دوره نرم، دلنشین و برخوردار از معانی عمیق انسانی و آسمانی بود.

* کم رنگ شدن قالب قصیده به دلیل در خدمت بودن شاهان در پیش از این دوره

* گسترش غزل

* باز شدن میدان برای مثنوی در جهت ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان که منجر به سروده شدن حماسه ی عرفانی .مانند مثنوی معنوی که قهرمانش انسان پاک نهاد و خداجویی است که به نبرد با هوای نفس می پردازد، شد.

ویژگی و وضعیت نثر در این دوره

گرایش به دو جریان ۱- ساده نویسی در آثاری مانند: ۱- طبقات ناصری ۲- مرصاد العباد

۲- پیچیده نویسی ، با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت مانند : تاریخ و صاف ، تاریخ جهانگشای جوینی

شاعران برجسته ی این دوره :

مولوی، سعدی، فخرالدین عراقی، نجم الدین رازی ، عطاملک جوینی، خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی ، شمس قیس رازی

شاعران برجسته ی این قرن:

الف : مولانا جلال الدین بلخی معروف به مولوی

ویژگی ها } ۱- شاخص ترین شاعر این عصر

۲- پدید آورنده ی دو محور اندیشه و احساس

۳- در مثنوی معنوی و دیوان شمس: بیان معارف بشری و مسائل عرفانی و مکاتیب مجموعه نامه

های اوست که سبک نثر وی را نشان می دهد .

ب- سعدی

- ویژگی ها
- ۱- فرمانروای ملک سخن
  - ۲- گردش و سفر در سی و پنج سال
  - ۳- نوشتن گلستان به نظم و **نثر مسجع**، نوشتن بوستان در قالب مثنوی که اخلاق و حکمت را
  - می آموزد
  - ۴- تبحر و طبع آزمایی در بیشتر قالب های ادبی

فخرالدین عراقی

- ویژگی ها
- ۱- صاحب غزل های زیبای عرفانی
  - ۲- مثنوی عشاق نامه که در بردارنده ی مباحث عرفانی همراه با تمثیل و حکایت است.
  - ۳- لمعات: بیان سیر و سلوک عارفانه در قالب نظم و نثر

نویسندگان برجسته ی این دوره:

الف- نجم الدین رازی

- ویژگی ها
- ۱- منشی و نویسنده ی توانا و عارف
  - ۲- نویسنده ی کتاب مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد
  - ۳- دارای مرتبه ی والا در میان متون عارفانه

ویژگی کتاب مرصاد العباد

- ۱- بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی
- ۲- نثری شیوا، آراسته و دل انگیز

ب- عظاملک جوینی

ویژگی ها

۱- نثر نویس

۲- خاندان او از افراد با نفوذ حکومت مغولان

۳- پرداختن به کار دیوانی در نوجوانی

۴- گردآوری اطلاعات زیاد در اثر سفرهای بسیار

۵- تالیف کتاب تاریخ جهان گشا

ویژگی های کتاب تاریخ جهان گشا:

۱- نثر کتاب مصنوع و دشوار

۲- شرح ظهور چنگیز و احوال و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان و فتح قلعه های اسماعیلیه، حکومت جانشینان

حسن صباح

ج- رشیدالدین فضل الله همدانی

ویژگی ها

۱- وزیر مقتدر غازان خان و اولجایتو

۲- چهره ای علمی و سیاسی در عصر ایلخانان

۳- مهمترین اثر وی جامع التواریخ به نثری عالمانه و پخته نوشته

۴- مهمترین اقدام فرهنگی او: تاسیس ربع رشیدی در تبریز

د- شمس قیس رازی

نویسنده ی کتاب المعجم فی معاییر اشعار العجم

ویژگی های کتاب

- ۱- مهم ترین اثر علم عروض، قافیه، بدیع و نقد شعر
- ۲- نثری ساده و عالمانه

قرن هشتم

ویژگی ها

- ۱- فراهم شدن فرصت ابراز عقیده ی مذهب های مختلف به دلیل بی اعتقادی ایلخانان
- ۲- گسترش قلمرو زبان و فرهنگ فارسی از شبه قاره ی هند تا آسیای صغیر و قرار گرفتن شیراز به عنوان مرکز ادبی این عصر
- ۳- رو به ضعف رفتن قصیده به دلیل از بین رفتن دربارهای ادب دوست
- ۴- سست شدن زبان شعر به جز شاعران شاخص مثل حافظ و خواجه

شاعران و نویسندگان برجسته ی قرن هشتم

خواجهی کرمانی

ویژگی ها

- ۱- غزل پرداز برجسته
- ۲- تاثیر گذار بر روی اشعار حافظ
- ۳- نوشتن چند مثنوی به پیروی از پنج گنج نظامی
- ۴- صاحب اشعار کمال یافته و پخته

ابن یمین

ویژگی‌ها

- ۱- شاعر عصر سربداران
- ۲- دهقان پیشه
- ۳- قدرت شاعری او در قطعات اخلاقی دیده می‌شود
- ۴- قناعت پیشگی و بی اعتباری دنیا در شعر او

@adabiatjame11

حافظ

ویژگی‌ها

- ۱- سرآمد شاعران عصر
- ۲- به اوج رساننده ی غزل فارسی با تلفیق عشق و عرفان
- ۳- لحن حافظ گزنده، طنز آمیز، سرشار از خیر خواهی و اصلاح طلبی است
- ۴- رخ نمودن تمام فرهنگ ایرانی اسلامی در اشعارش و به قول خودش شعرش بیت الغزل معرفت است

سلمان ساوجی

ویژگی‌ها

- ۱- توجه به مولوی و سعدی در غزل
- ۲- سرودن قصاید به سبک عراقی
- ۳- صاحب کتاب «مثنوی جمشید و خورشید» به شیوه ی داستان های نظامی

عبید زاکانی

ویژگی ها

- ۱- شاعری خوش ذوق و آگاه
- ۲- نکته یاب و منتقد ظریف اجتماعی
- ۳- به تصویر کشیدن اوضاع آشفته ی روزگار از جمله تزویر و ریاکاری حاکمان در اثرش

آثار

- ۱- منظومه ی تمثیلی موش و گربه : بیان وضع نا به هنجار جامعه و دو طبقه ی حاکمان و قاضیان
- ۲- رساله ی دلگشا
- ۳- اخلاق الاشراف
- ۴- صد پند

حمد الله مستوفی

ویژگی : مورخ مشهور ایران در قرن هشتم

آثار:

تاریخ گزیده که در بر گیرنده ی تاریخ پیامبران، خلفای چهار گانه، خلفای عباسی و تاریخ ایران تا سال ۱۷۳۰ است.

قرن نهم

وضع اجتماعی و فرهنگی در قرن نهم در حکومت تیمور

- ۱- نابود شدن بنیه ی فرهنگی، ادبی و اجتماعی ایران به دست تیمور گورکانی
- ۲- از بین رفتن فارس به دست تیموریان
- ۳- ادامه ی ویرانگری حکومت تیموریان از نیمه ی دوم قرن هشتم تا اوایل قرن دهم در ایران

ویژگی های مثبت این دوره

- ۱- متمدن شدن تیموریان در ایران
- ۲- اشاعه هنرهایی چون مینیاتور، معماری، تذهیب و تاریخ نویسی به اسلوب ساده
- ۳- رونق گرفتن ادبیات و نوشتن کتابهای ارزشمندی توسط جامی و دولتشاه-

ویژگی های ادبیات این دوره:

- ۱- بنیادی نبودن رونق ادبیات ۲- سطحی بودن کتاب های تحقیقی ۳- تقلیدی بودن ادبیات

وضع اجتماعی و فرهنگی ایران در عصر شاهرخ

- ۱- قرار دادن شهر هرات به عنوان مرکز فرمانروایی
- ۲- حمایت از هنر مندان خوش نویس، نقاش و شاعر

بایسنقر میرزا پسر شاهرخ: در زمان او هنرمندان خوش نویس قرآن و شاهنامه ی فردوسی را تصاویر زیبا باتصاویر زیبا آراستند و خوشنویسی کردند.

شاعران ونویسندگان معروف این عصر

الف- جامی

آثار: ۱- بهارستان به سبک گلستان سعدی ۲- نفحات الانس به شیوه تذکره الاو لیا ی عطارکه در آن به بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان پرداخته ۳- مثنوی تحفه الاسراربه پیروی ازمخزن الاسرار نظامی

ب- شاه نعمت الله ولی (سرسلسله ی صوفیان نعمت اللهی)

آثار: دیوان اشعار: حاوی مضامین عرفانی

ج- دولتشاه سمرقندی: **آثار:** تذکره ی دولتشاه: به تشویق علیشیر نوایی که شرح احوال بیش از ۱۰۰۰ تن از شاعران ایرانی از آغاز تا زمان مولف بوده است.

توجه: نظر به آن که در کنکور سال ۹۹ بی‌تی به دانش آموزان داده بودند و نام شاعر آن را خواسته بودند توصیه می‌شود دانش آموزان عزیز ابیات داخل متن را با نام شاعر مربوط یاد بگیرند و به خاطر بسپارند.

@adabiatjame11 تهیه و تدوین: فرحناز حسینی، استان البرز (کرج)*

کارگاه خود ارزیابی

۱- حمله ی مغول بر محتوای شعر و نثر قرن هفتم چه تاثیراتی گذاشت؟

تباه شدن بنیان فرهنگ و اخلاق و مایوس شدن شاعران و نویسندگان موجب روی آوردن شاعران به عرفان شد با از بین رفتن درباره‌های ادب دوست و انتقال قدرت از خراسان به مرکز ایران زبان و ادبیات فارسی در عراق عجم گسترش یافت و زمینه‌هایی برای تغییر سبک خراسانی به عراقی ایجاد شد

شعر این عصر نرم و دلنشین و برخوردار از معانی عمیق انسانی و آسمانی شد و اکثر شاعران از حاکمان روی برگرداندند قصیده که در خدمت ستایش شاهان بود، کمرنگ شد و غزل که زبان دل و عشق بود گسترش یافت البته قالب مثنوی نیز برای ظهور عاطفه اخلاق و عرفان میدان فراخی پدید آورد و در نمونه‌های ارزشمندی مانند مثنوی مولوی، حماسه‌ای عرفانی سروده شد. نثر در این دوره بیشتر به دو جریان گرایش پیدا کرد یکی «ساده نویسی» و دیگر «پیچیده نویسی»

۲- دو جریان نثر قرن هفتم را از نظر ویژگی‌های زبانی بنویسید.

گرایش به ساده نویسی: مانند طبقات ناصری و مرصاد العباد

و روی آوردن به پیچیده نویسی با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت مانند: تاریخ و صاف، تاریخ جهانگشای جوینی

۳- شعر سبک عراقی را با شعر سبک خراسانی از نظر قالب مقایسه کنید.

سبک خراسانی قالبش بیشتر قصیده است اما شعر سبک عراقی قالب بیشتر غزل است. در سبک عراقی قصیده کم رنگ شد و غزل که زبان دل و عشق بود گسترش یافت در سبک عراقی قالب مثنوی نیز برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان میدانی فراخ پدید آورد. شعر این عصر نرم و دلنشین و برخوردار از معانی عمیق انسانی و آسمانی شد.

۴- فکر و اندیشه ی غالب بر آثار مولانا جلال الدین را بیان کنید؟

مولانا در دو محور اندیشه و احساس آثار جاودانه ای پدید آورد. درمثنوی معنوی و دیوان شمس به بیان معارف بشری و مسائل عرفانی پرداخت.

@adabiatjame11

۵- چه عواملی سبک ادبیات فارسی را از خراسانی به عراقی تغییر داد؟ آن ها را بررسی کنید؟

تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم

روی کار آمدن حکومت های سلجوقی و غزنوی

۶- کدام یک از ویژگی های فکری سبک عراقی موجب پیدایش عرفان در قرن هفتم شد؟

ویران شدن بناها و آبادانی ها

تباه شدن بنیان فرهنگ و اخلاق و مایوس شدن شاعران و نویسندگان

تکیه داشتن بر عواطف انسانی و ترویج روحیه ی تسامح و تساهل

۷- جدول زیر را کامل کنید :

موضوع و محتوا	نوع نثر کتاب	نام نویسنده	
در اخلاق و حکمت و نظم	نثر مسجع	سعدی	گلستان
بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی	گاهی ساده و گاهی دارای سجع و موازنه	نجم الدین رازی	مرصاد العباد
شرح ظهور چنگیز، احوال وفتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان و فتح قلعه های اسماعیلیه، حکومت جانشینان حسن صباح	نثر مصنوع و دشوار	عظاملک جوینی	تاریخ جهانگشا

تهیه و تدوین: فرحناز حسینی، استان البرز (کرج)

نمونه_سوال_متن

۱- نام نویسندگان آثار زیر را بنویسید؟

الف- صد پند   ب- المعجم   ج- مثنوی جمشید و خورشید

پاسخ

الف - عبید زاکانی

ب - شمس قیس رازی

ج- سلمان ساوجی

۲- دو مورد از ویژگی های ادبی قرن هشتم را بنویسید؟

رو به ضعف رفتن قصیده، سستی زبان در شعر شاعران به جز خواجه ی کرمانی و حافظ، رواج غزل و افول قصیده

گسترش زبان فارسی به نقاط دیگر مخصوصا عراق عجم و انتقال آن از خراسان

۳- ویژگی های کتاب مرصاد العباد چیست ؟

مضمون عرفانی، بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی، نثری شیوا آراسته و دل انگیز

۴- کدام سبک در قرن هفتم رواج یافت ؟

سبک عراقی

۵- دو تن از شاعران شاخص قرن هشتم را نام ببرید ؟

شاخص حافظ و خواجه

۶-وضع زبان در دوره ی هفتم چگونه بود؟

بی رونقی زبان عربی،توجه به زبان فارسی، زبان هم در لفظ وهم در معنی سست شده بود.

۷-گرایش به دو جریان ساده نویسی و وپیچیده نویسی با موضوع تاریخ حاکمان مربوط به نثر چه دوره ای است؟

دوره ی هفتم

۸- نام این شاعر کیست ؟ «وی شاعری خوش ذوق ,آگاه ومنتقد ظریف اجتماعی بود»

الف - عبید زاکانی   ب- شاه نعمت الله ولی   ج- جامی   د- سعدی

پاسخ :گزینه ی الف

۹-دو تن از شاعران برجسته ی قرن هفتم و دو تن از شاعران قرن هشتم را نام ببرید؟

سعدی و مولوی قرن هفت، حافظ و خواجهوی کرمانی قرن هشت

۱۰-نابود شدن بنیه ی فرهنگی ,ادبی ,واجتماعی ایران در چه قرنی و به دست چه کسی صورت گرفت ؟

قرن نهم - تیمور گورکانی

۱۱-«عشاق نامه» در قالب ..... و توسط .....سروده شده است.

مثنوی - فخرالدین عراقی

۱۲-کدام گزینه با وضعیت زبان و ادبیات فارسی در «قرن هشتم» مطابقت ندارد؟

الف-ضعف قصیده سرایی وسستی زبان شعر ،به جز اشعار حافظ و خواجه

ب-محدود شدن پهنه ی قلمرو بالندگی زبان فارسی ،به دلیل بی توجهی حاکمان به شاعران

ج-استقرار مرکزیت ادبی در عراق عجم وبه ویژه شهر شیراز

د-از بین رفتن دربارهای ادب دوست وایرانی تبار

پاسخ: گزینه ی ب

۱۳- شعر زیر اثر کیست و شاعرش در سرودن چه نوع شعری مهارت دارد؟

«مردآزاده در میان گروه/گرچه خوش خو وعاقل و داناست»

«محترم آنگهی تواند بود /که از ایشان به مالش استغناست»

پاسخ:ابن یمین در سرودن قصاید مدحی و اخلاقی شهرت داشته است .

۱۴-درستی و نادرستی هریک از موارد زیر را مشخص کنید .

الف - پس از پایان یافتن خلافت عباسی توجه به زبان فارسی رونق بیشتری گرفت. ( )

ب- حمدالله مستوفی از مورخان مشهور ایران و نویسنده ی «تاریخ گزیده» است ( )

ج-خواجوی کرمانی از قصیده پردازان برجسته ی قرن هشتم است وچند مثنوی به پیروی از پنج گنج نظامی ،

سروده است. ( )

پاسخ:الف و ب درست / ج: نادرست چون خواجوی کرمانی غزل سرا بوده است .

۱۵-کدامیک از موارد زیر ویژگی مثبت قرن نهم وکدام ویژگی منفی این قرن است ؟

الف-متمدن شدن تیموریان در ایران

ب-ادامه وسرانگری ها از نیمه ی قرن هشتم

ج-اشاعه ی هنرهایی چون مینیاتور و....

پاسخ :الف و ج ویژگی مثبت و ب ویژگی منفی

تهیه و تدوین: فرحناز حسینی، استان البرز (کرج)

این متن در ۲۵ مهر ۹۶نوشته شده و ۱۲ شهریور سال ۱۳۹۹ مجدد بازبینی شده است .

[@adabiatjame11](https://www.adabiatjame11.com) کانال ادبیات جامع یازدهم و دوازدهم

